

Izrāde "Nacionālais kanāls": ironija par Trampa Ameriku vai alegorija par mūslaiku pravieti?

delfiplus.lv, Aivars Madris, 30.03.2025

Nacionālajā teātrī iestudētā Matīsa Kažas izrāde "**Nacionālais kanāls**" nevairās no savām saknēm – 1976. gadā tapušās Sidnija Lumeta filmas "Network", bet vienlaikus tiecas mest laipu uz mūsdienām, ironizējot par mūsdienu Ameriku pēc Donalda Trampa atkārtotās nākšanas pie varas. Varbūt Kažas vadītajai komandai tomēr bijis pavisam cits mērķis – runāt ne tikai par aktuālajām politiski sabiedriskajām norisēm, bet reflektēt par to, kas vispār mūsdienu fragmentētajā pasaulē ir cilvēks, kurš vēlas sniegt pasaulei atklāsmi – vai tas ir patiess pravietis, vai tomēr tikai kārtējais saķeri ar realitāti zaudējušais "mazais cilvēks"?

Šī Matīsam Kažam ir jau otrā sadarbība ar Nacionālo teātri, un, lai arī neesmu redzējis viņa veidoto "Maigo varu", nojaušams, ka Kažu patiesi aizrauj tektoniskās pārbīdes un manipulatīvās rotaļas mūsdienu informatīvajā un ģeopolitiskajā telpā. Zināma sabalsošanās redzama arī viņa filmogrāfijā – lai arī tur viņš izpaudies ar iespaidīgu daudzveidību, viena kadra estētikā veidotā komēdijdrāma "Ūdens garša" nešaubīgi ir pirmā Kažas refleksija par varas un informācijas savstarpējo attiecību tēmu.

Šajā reizē režisora izvēle kritusi uz materiālu, kas radīts vēl tālajos pagājušā gadsimta 70. gados – tolaik Holivudas topa scenārista Padija Čajefska izloloto stāstu par ziņu dienesta moderatoru Hovardu Bīlu, kurš, sastopoties ar atlaišanas draudiem, nolemj uzspļaut profesionālajam politikorektumam un tiešajā ēterā sāk runāt visu, kas sakrāties dvēselē. TV kanāla vadība, protams, ir šausmās, taču Bīla dusmu izvirdumi par kapitālismu, televīziju un citām laikmeta nebūšanām piesaista arvien

lielāku skatītāju skaitu, pakāpeniski padarot psihiski traumēto vīru par īstenu mūslaiku pravieti, kurš TV ekrānos šķietami sludina "patiesību" – lai cik primitīva tā arī nebūtu.

"Hovards Bīls sevī apvieno Billiju Greiemu, Orsona Velsa atveidoto radio personību, kas biedē Ameriku ar marsiešu iebrukumu, un kādu citu ar reitingiem apsēstu vīru – Donaldu Trampu," par Bīla fenomenu raksta "The Guardian" kritiķis Pīters Bredšovs. Viņa skatījumā Sidnija Lumeta "Network" sākas kā aktuāla satīra par tuvējo nākotni (vismaz tādu, kādu to iztēlojās 70. gadu vidū), bet pakāpeniski pārtop par Amerikas neapmierinātības anatomiju, ko veicina inflācija un strauji augošās degvielas cenas, bet izskaņā pamanās transformēties pārgalvīgā sazvērestības trillerī.

Tolaik šī filma rezonēja ne vien kā asa satīra, bet arī kā vieds brīdinājums – par masu mediju negausīgo varaskāri, un televīzija tika uzskatīta par vienu no bīstamākajiem cilvēka prāta zombēšanas un notrulināšanas mehānismiem. Protams, ka "Network" sevī iemieso daudz vairāk par vienkāršu pirksta kratīšanu televizora virzienā – tā ir meistarīgi uzņemta cilvēcisko attiecību drāma, ar interesantiem raksturiem, asprātīgiem un asiem dialogiem, vienlaikus baisām un absurdām situācijām, kas precīzi iemiesoja 70. gadu Amerikas "zeitgeist" jeb laikmeta garu.

Jāpiebilst, ka Lumets savās filmās bieži izmantoja teātra spēles principus, un arī skatoties "Network" nav grūti pamanīt, ka filmas struktūra un mizanscēnas itin labi pielāgojas pārceļšanai uz skatuves. To vēl pirms Kažas secināja arī britu teātra speciālisti, kuri Čajefska scenāriju dramatisēja 2017. gadā ar Holivudas zvaigzni Braienu Krenstonu ekscentriskā Hovarda Bīla lomā, kurš par savu sniegumu pat saņēma britu teātra kritiķu balvu kā labākais aktieris. Noprotams, ka Kaža savā

izrādē veikli sapludinājis kopā gan Čajefska oriģinālscenāriju, gan Lī Hola dramatisējumu, taču netrūkst arī viņa jaunievedumu.

Izrādes divi cēlieni būtībā iemieso divas visai radikāli atšķirīgas pieejas izejmateriāla interpretācijā. Pirmais cēliens šķiet sirsnīgs veltījums ("omāžs") Lumeta un Čajefska veikumam – Reiņa Dzudzilo asprātīgā scenogrāfija atgādina zootropu, kas nemitīgi maina darbības fonu, aktieriem tipiskos 70. gadu lietišķos kostīmos veikli pārvietojoties no vienas ainas uz nākamo. Visnotaļ kinematogrāfiski un gana stilīgi, tikmēr fonā allaž skanošās perkusijas palīdz uzturēt darbības ritmu un tempu – gluži kā Alehandro Injaritu "oskarotajā" "Putncilvēkā", ko ar Kažas daiļradi saista arī vēlme radīt iespaidu par "viena kadra montāžu" – tikai šoreiz uz teātra skatuves.

Tikmēr otrais cēliens piedāvā pavisam citu estētiku – spilgta, pat kariķēta krāsu gamma, drūma fona mūzika, bet scenogrāfija no bildīšu karuseļa kļuvusi par lielu, rotējošu kubu, kura četrās sānu skaldnēs ierīkotas savdabīgas istabas mizanscēnu izspēlēšanai – ainas mainās, kubam griežoties ap savu asi. Skaidrs, ka šeit Kaža priekšplānā izvirza vēstījuma idejisko slodzi un dramatiskas noskaņas, nevis spraigu izklaidi ar skatītāju smīdināšanu kā pirmajā cēlienā. Cits jautājums – vai šāds uzstādījums sevi pilnībā attaisno, jo izrāde uzreiz zaudē brīnišķīgi ieturēto ritmu un brīžiem šķiet, ka darbība bez īsta pamatojuma muļļājas uz vietas. No otras puses – skatītājiem ir daudz laika pārdomāt notiekošo uz skatuves.

Lielos vilcienos "Nacionālais kanāls" itin precīzi seko līdz Lumeta filmas sižeta finesēm, saglabāti arī lielākais vairums dialogu, tikai personāžu skaits teātra apsvērumu dēļ samazināts. Jāpiebilst, ka filmā uzmanības centrā gan neatrodas pats Hovards Bīls, bet viņa priekšnieks – ziņu dienesta vadītājs – un sens draugs Makss, kurš uzsāk romānu ar krietni jaunāko programmu daļas vadītāju Diānu – eksaltētu karjeristi,

kuras ambīcijas kļūst par pamatu Bīla cilvēciskajai traģēdijai. Arī Kažas izrādē viņu attiecībām ir būtiska loma, tomēr priekšplānā izvirzās tieši Bīls un viņa iemiesotās idejas.

Izrādē netrūkst labu aktierdarbu, taču Egons Dombrovskis, kuram Kaža uzticējis neprātīgā pravieša Bīla lomu, ir tās smagsvars un vilcējspēks. Savulaik Pīters Finčs par savu darbu Lumeta filmā saņēma "Oskaru" (paradoksāli, bet viņš kļuva par pirmo šīs balvas ieguvēju pēc nāves), un man nav šaubu, ka Dombrovskis tiks vismaz pie "Spēlmaņu nakts" nominācijas, ja ne pašas balvas, jo viņa Bīls spēj vienlīdz pārliecinoši gan smīdināt, gan šokēt, gan skumdināt un atstāt patiesi cilvēciskas traģēdijas pēcgaršu – arī tad, ja Bīla rīcība un motīvi ne gluži saskan ar mūsu uzskatiem.

Finčs savu Hovardu Bīlu nepārprotami veidoja kā dzīves norietu sasniegušu vīru, kura prāts pakāpeniski aizmiglojas un kurš no izmisuma nonāk pats savu ilūziju varā. Ar Dombrovskas atveidoto personāžu tas šķiet citādāk – kaut arī Kaža mūs izklaidē ar viņa ekscentrisko kostīmu maiņu, nerodas pārliecība, ka viņa apziņa būtu aizmiglojusies – varbūt Dombrovskas Bīls labi apzinās baiso spēli, kurā kļuvis par marioneti, taču ir gatavs iet līdz galam savas sludinātās idejas vārdā?

Bet kāda tad ir šī ideja? Ja Lumets un Čajefskis visai skaidri ironizēja par 70. gadu Ameriku, tad Kaža šķietami tiecas to darīt par Trampa Ameriku – izrādē ieviestas gan vizuālas norādes (kādā ainā kuba sienu klāj lielāko ASV korporāciju logotipi), gan personāžu teksti ir attiecīgi "atjaunināti" un papildināti, lai neradītu šaubas, ka darbība risinās mūsdienās (uzstājīgi bieži tiek pieminēts tieši "TikTok"). Tomēr, lai arī daudz kas no Čajefskas un Holaradītājam dramaturģiskajām shēmām un tekstiem nav zaudējis aktualitāti, tieši pašai izrādes koncepcijai – idejai par to, ka ziņu dienesta "vecis" varētu iegūt tik lielu popularitāti sabiedrībā, vienkārši kladzinot, cik viss ir slikti – ir visgrūtāk noticēt, īpaši jau sociālo

mediju laikmetā, kad televīzijai vairs ne tuvu nav tāda ietekme, kāda tā bija 70. gados, bet soctīkli ir pilni ar krietni vien neprātīgāku un agresīvāku saturu. Šodien ar "Hovardiem Bīliem" ir pilns internets – un kļūt par kārtējo viltus pravieti, kas aizrauj ļaužu masas ar absurdām teorijām un bezatbildīgiem uzsaukumiem, ir vieglāk nekā jebkad agrāk.

Nojaušu, ka arī Matīss Kaža to lieliski saprot – ne pirmo reizi viņš cenšas šādu viltus pravieša tipāžu atmaskot (pirmais bija Viļa Daudziņa Meistars jau pieminētajā "Ūdens garšā"), bet skaidrs, ka ar vienu reizi nepietiek. Mums pašiem, protams, gribētos ticēt, ka esam gana gudri šādu praviešu atpazīšanā, bet jāpieņem, ka Kaža zina labāk un nepārvērtē mūsu spriestspēju par augstu – vai gan citādi mums kā sabiedrībai izdotos tik veiksmīgi kāpt uz vecajiem grābekļiem, tiklīdz pienāk kārtējās vēlēšanas? Galu galā, populisms un lēti saukļi strādā tik veiksmīgi tieši tāpēc, ka ir skaļi un viegli sagremojami, sniedzot tūlītēju apmierinājumu. Tāpēc, lai sniegtu mums uzskatāmu mācību, nekas cits neatliek, kā pašam nolaist latīņu mazliet zemāk un kļūt par vienu no blāvējiem – ar cerību, ka šoreiz mēs sadzirdēsim un kļūsim kaut kripatiņu gudrāki.